

سفر سلیمانی

فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی مساجد در تاجیکستان

در دین مبین اسلام مسجد نه تنها جای عبادت، بلکه مرکز تعلیم و تربیت مسلمانان نیز به شمار می‌رود. از این رو، از دیرباز در خود مساجد یا در جوار آنها مکاتب و مدارس دینی دایر می‌گردید که این امر نشانگر نقش مساجد در تربیت معنوی و اخلاقی جامعه مسلمانان می‌باشد.

امروزه در تاجیکستان ۲۵۸ مسجد جامع و صدها مساجد پنج‌وقتیه رسمی فعالیت می‌کنند که کمیته دین وابسته به حکومت جمهوری تاجیکستان بر آنها نظارت می‌کند. پیوستن کمیته دین به وزارت فرهنگ بیانگر این است که بر فعالیت‌های معنوی و فرهنگی مؤسسه‌های دینی توجه بیشتر می‌شود.

در گزارش وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان در سال ۲۰۰۷ و گزارش بعدی در سال ۲۰۰۸ مسائل تنظیم فعالیت مساجد در شهرها و نواحی و ولایت‌های جمهوری، مساعدت شعبه‌های رسمی و مسئولان به مسئله‌های دینی پیرامون یاری به مصوبه قانون جمهوری تاجیکستان راجع به اتحادیه‌های اجتماعی و آزادی عقیده و ضرورت تأسیس مرکز اسلام‌شناسی و لزوم اجرای قانون جمهوری تاجیکستان در باره تنظیم رسم و آیین‌ها مطرح شده است (۱۵:۵۲).

حال این پرسش مطرح می‌شود که مساجد در نظام نوین وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان چه مقامی دارند و در راستای گسترش فعالیت‌های اجتماعی و

فرهنگی طی این مدت چه اقدامات مثمري انجام داده‌اند؟

بایستی گفت که سالهای اخیر نظارت دولت بر سازمان‌های دینی رو به گسترش بوده است. در این روند برخی از مساجد شهر دوشنبه، ناحیه‌های رودکی، وحدت، ورزاب و حصار از جمله مسجدهای جامع سرآسیاب، شاه‌منصور، قَرَمی‌شکار، البخاری، حضرت مولانا و قاری عبدالرشید در پایتخت مورد بازرسی و بررسی جدی قرار گرفته‌اند. فعالیت مسجدهای نامبرده هرچند طبق مقررات و مطابق با قانون جمهوری تاجیکستانند، ولی کار تنظیم جنبه‌های مالی خیریه در آنها طبق اسناد حسابداری، جوابگوی طلبات نبوده‌اند (۱۵:۲۷).

در جلسه نتیجه‌گیری فعالیت وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان اشاره‌ای است بدین مضمون: «در مجموع وضعیت رعایه قانون‌گذاری جمهوری تاجیکستان در مسجدهای کشور به طلبات جوابگو نمی‌باشد. جهت تنظیم کامل و نظارت قطعی فعالیت آنها باید با نظرداشت طلبات روز مقررات و معیارهای قانون‌گذاری جمهوری تاجیکستان را مورد اصلاح و تکمیل قرار داد» (۱۵:۲۸).

اما متأسفانه در «برنامه دولتی رشد فرهنگ جمهوری تاجیکستان در دوره سالهای ۲۰۰۸-۲۰۱۵» و دیگر اسناد تنظیم‌کننده این ساحه در باره مساجد و فعالیت‌های فرهنگی آنها اشاره‌ای دیده نمی‌شود (۱۴).

در این زمینه باید دیدگاهی متوازن نسبت به تمام مؤسسه‌های فرهنگی از جانب وزارت فرهنگ برقرار گردد. اگر مساجد و فعالیت‌های آنها تحت نظارت وزارت فرهنگ باشد، پس تمام تدارکاتی که نسبت به مؤسسه‌های فرهنگی و فراغتی دیده می‌شود، برای مساجد و فعالیت‌های خارج از مساجد مسلمانان به نظر گرفته شود. اینجا مقصد ما تنها ابراز اندیشه‌ها پیرامون فعالیت‌های فرهنگی مساجد

است.

چنان که گفته شد، در دین مبین اسلام به فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی مسلمانان توجهی خاص می‌شود. نگاهی به مراسم و مناسک این دین، مانند برگزاری نماز جمعه و نمازهای جماعت پنج‌وقته نشان می‌دهد که بسیاری از آنها به تنهایی قابل انجام نیست و نیاز به اجتماع و مشارکت همگانی دارد. در این میان مسجد به عنوان مکان تجمع مسلمانان برای انجام مهمترین فریضه مذهبی، یعنی نماز که در قرآن کریم از آن به عنوان ستون دین تعبیر شده است، اهمیت و جایگاهی ویژه دارد. امروزه به نظر می‌رسد که بر اساس رشد فعالیت‌ها و نهادها و سازمان‌های مختلف در زندگی اجتماعی برخی از کارکردهای سنتی مساجد، مانند کارکردهای آموزشی و فرهنگی کم‌تر و کم‌رنگ شده است. حال آنکه با توجه به شرایط کنونی کشور، تهاجم فرهنگی و گرایش جوانان مسلمان به ادیان دیگر و غیره، مسجد به عنوان مهمترین مکان مذهبی می‌تواند نقش فعالی بویژه در حوزه فرهنگ و مشارکت فرهنگی داشته باشد.

مهمترین تجسم بیرونی تمام ادیان عبادتگاه است و در اسلام نیز شکوهمندترین تجسم بیرونی بینش اسلامی مسجد به شمار می‌رود. نخستین مسجد در آخر قرن ششم میلادی پس از هجرت پیامبر اسلام حضرت محمد (ص) از مکه به مدینه در این شهر بنا شد که در تاریخ با نام «مسجد النبی» شهرت دارد. در آن هنگام نیاز به مکانی بود که در آن پیامبر و پیروانش بتوانند گرد هم آیند و در ردیف دعا و عبادت به موضوع‌های اساسی جامعه مسلمانان بپردازند. به این ترتیب مسجد تبدیل به مرکزی شد که به سازمان زندگی مسلمانان می‌پرداخت. از همان آغاز مسجد علاوه بر اینکه به عنوان محل اصلی تجمع برای ادای فریضه‌های دینی

بود، بلکه محلی بود که پیامبر بزرگ اسلام (ص) در آنجا به هدایت و راهبری امور مختلف زندگی مردم در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، آموزشی، فرهنگی و مذهبی می‌پرداختند.

پس از وفات حضرت رسول اکرم (ص) و رشد و گسترش این دین مبین در سده‌های نخستین هجری، مساجد نقش پراهمیت خود را همچنان حفظ کرده بودند. بنا به سفارش‌های پیامبر (ص) مسلمانان در ساختن مسجد مشتاقانه می‌کوشیدند، رهنمودهای راهبران و پیشوایان مذهبی در خصوص ساختن، نگهداری، پاکیزه و آزاده و خوشبو نگاه داشتن مسجد و رفتن به آن، چنان اعتقادی در دل مسلمانان نهاد بود که از همان صدر اسلام در تمام سرزمینهای اسلامی به ساختن مسجد به عنوان یک عمل دینی که مورد رضایت پروردگار است، توجهی خاص ظاهر شد. در این صورت، مسجد تنها فضای مخصوص عبادت نبود، بلکه در کنار جلسه‌های وعظ و ارشاد مسلمانان، محفل‌های درس و بحث نیز در آن برپا می‌شد. حتی در اواخر سده سوم و اوایل سده چهارم هجری که فضای مدرسه به صورتی جدا از مسجد پدید آمد، همیشه در شماری از مساجد تدریس علوم مذهبی رواج داشت که تا روزگار ما نیز ادامه دارد.

فعالیت‌های مساجد از جمله نهادهای پرتوان مذهبی و اجتماعی است. در تعریف نهاد اجتماعی آمده است: نهاد نظام سازمان‌یافته و پایداری از نمونه‌های اجتماعی است که برخی رفتارهای تأییدشده و یکنواخت را در جهت برآورده ساختن نیازهای بنیادی جامعه ایجاد می‌کند. جامعه‌شناسان بر این اعتقادند که در هر جامعه پنج نهاد اجتماعی اصلی موجود است که فعالیت و مسئولیت‌های اساسی را بر عهده دارند. این نهادها عبارتند از: نهادهای خانواده، آموزش، مذهب، اقتصاد و نهاد

حکومت. از این رو هر نهاد از دیدگاه خود کارکردهایی انجام می‌دهد تا پایداری نهاد را در طول زمان تحکیم بخشد. به این ترتیب، اگر نهادی نتواند فعالیت‌های سودمندی برای جامعه داشته باشد و از انجام وظیفه بنیادی‌اش بر نیاید، تنزل می‌یابد و جایگاه خود را در زندگی اجتماعی از دست می‌دهد. از این رو پایداری نهاد مذهبی در جامعه در انجام فعالیت‌های ضروری برای جامعه نهفته است و از نظر جامعه‌شناسان کارکردهایی مانند فعالیت‌های اساسی مذهبی، حفظ و تقویت همبستگی اجتماعی و دوام جامعه است. نهاد مذهبی از عناصر گوناگون تشکیل شده است که مهمترین آنها مکان اجتماع پیروان است. در دین مبین اسلام این مکان مسجد به حساب می‌رود. در طول زندگی اجتماعی مسلمانان مسجد فعالیت‌های گوناگونی را بر عهده داشته که به طور خلاصه مهمترین آنها به قرار ذیل است:

فعالیت اجتماعی مساجد: مسجد فقط محل عبادت صرف نیست، «مسجد به عنوان خانه خدا، خانه‌ای است روحانی و والا و فقه اسلامی احکام مخصوصی را برای ورود و خروج، طهارت، خرید و فروش مکان و لوازم، تازگی و تزیینات آن دقیقاً تعیین کرده است... مسجد جایگاه ارشاد و تبلیغ مسایل اسلامی است. پیامبر اکرم (ص) قسمت عظیم ارشادهای خود را در مسجد می‌فرمودند و این رویه بعدها هم توسط خلفا ادامه داشت». مسلمانان دین خود را در مساجد فرا می‌گرفتند و در صورت رویارویی با مشکلات در فهم امور دینی به مسجد مراجعه می‌کردند.

فعالیت حقوقی مساجد: در صدر اسلام بسیاری از مسئله‌های حقوقی مردم از جانب پیامبر (ص) رسیدگی و بررسی می‌شد. در دوره خلفای راشدین این شیوه همچنان معمول بود، چنان که در گوشه‌ای از مسجد کوفه جایی برای بررسی

وقضاوت کارهای حقوقی و قضایی مردم وجود داشت.

فعالیت اداری مساجد: رسیدگی به کارها، مانند کارهای بازار و کوچه و خرید و فروش و منع از فریب و گسترش و برقراری انصاف که حسبت نام داشت که امروزه در ردیف وظیفه‌های شهرداری و نیروهای انتظامی است، در مسجد انجام می‌شد. مُحْتَسَب در مسجد به انجام این امور می‌پرداخت.

فعالیت پیام‌رسانی مساجد: در گذشته رسانه‌های گروهی برای پیام‌رسانی موجود نبودند، اما مساجد که محل تجمع مردم به حساب می‌رفتند، در کنار کارکردهایی که شرح آنها آمد، کارکرد انتقال اطلاعاتی را نیز بر عهده داشتند.

فعالیت آموزشی مساجد: پیامبر اسلام (ص) تأکید بسیاری به آموختن و یادگیری علم و معرفت کرده‌اند. در زمان زندگی ایشان مسجد بیشتر محل آموزش قرآن مجید و احکام و اخلاق بود. پس از پیامبر اکرم (ص) مسجدها به طور عمده محل آموزش قرآن، احادیث و آموزش زبان عربی گردید. از آن جا که دانش‌اندوزی فریضة همگانی به شمار می‌آمد، نه تنها مساجد مهم به عنوان مدرسه استفاده می‌شد، بلکه تمام مسجدهای خرد و بزرگ نیز به این کار مشغول می‌شدند. به این ترتیب، در سده‌های اولیه اسلامی مسجد پایگاه مهم آموزش و سوادآموزی بود. در ارتباط با همین نقش آموزشی، مسجدهای اساسی دارای کتابخانه‌های عظیمی بودند که مورد استفاده طلبه‌ها، دانشمندان و علما بود.

با نگاهی اجمالی به تاریخ، به روشنی درمی‌یابیم که مسجد پیشینه درخشان تاریخی در زندگی اجتماعی مسلمانان داشته و بسیاری از امور اساسی جامعه در مساجد حل و فصل می‌شده است.

بررسی فعالیت‌های فرهنگی بعضی کارکردهای مسجد در آغاز این نوشتار

نشان داد که این مکان تنها برای عبادت نبوده، بلکه در دیگر زمینه‌های مربوط به زندگی اجتماعی، مخصوصاً کار آموزش نیز کارکردهای مهمی بر عهده داشت. در دوران معاصر مسجدها احیای دوباره‌ای از نظر فرهنگی و سیاسی یافتند. بسیاری از آموزش‌های فرهنگی و سیاسی نیروهای مذهبی از طریق مسجدها انجام می‌شد.

پیشرفت فعالیت‌های فرهنگی و هنری در مساجد بر اساس دو اصل کلی است: مصرف فرهنگی با تجهیز و راه‌اندازی امکاناتی مانند کتابخانه، تالارهای نمایش؛ دوم، آفرینش فرهنگی با دایر کردن امکانات آموزشی در زمینه‌های اموری، مانند کتابخوانی و خوشنویسی در همکاری با دیگر مؤسسات دخیل‌دار برای استفاده جوانان، محل درس‌های مختلف دوزندگی، گلدوزی، نقاشی، خوشنویسی و غیره دایر نمایند.

با توجه به این موضوع باید در وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان ستاد هماهنگی امور فرهنگی و هنری مسجدها برای رشد مراکز فرهنگی و هنری در مساجد کشور اقدام نماید. در چنین حالت، مساجد در شرایط اقتصاد بازاری می‌توانند خودکفا گردند و از درآمدهای خدمات فرهنگی می‌توانند در آبادی کشورمان سهمی داشته باشند.

در کنار اقدامات دولت برای فعال کردن نقش فرهنگی مساجد، مشاهده‌ها از مساجد جامع در محله‌های مختلف کشور عبارت از آن است که در این زمینه فعالیت‌های مستقلی از سوی برخی از مسجدها در حال انجام است.

مؤلف این سطور در ادامه تحقیق میدانی با مسجدهایی روبرو شد که هیچ‌گونه فعالیت فرهنگی و آموزشی نداشتند و خالی از هر جنب و جوش بودند. در مصاحبه با برخی افراد حاضر در مسجد، مشخص شد که جماعت این مسجد انجام

هر کاری غیر از نماز و دعا در مسجد را ناپسند می‌دانند و از آن پرهیز می‌کنند. البته لازم به ذکر است که مسجدهای کوچک به سبب نداشتن فضای لازم نمی‌توانند کارکردی غیر از امور عبادی داشته باشند و به نظر می‌رسد که این عامل در کنار نگرش حامیان و جماعت مسجد به امور فرهنگی نوین بی‌تفاوت است.

در همین جا این نکته را باید تذکر داد که مرکزهای فرهنگی و هنری مسجدهای کشور را لازم است تا با انجام بررسی‌ها و تحقیقات لازم مشخص نمود که این مرکزها باید در چه زمینه‌ای فعالیت نمایند و تا چه حد و اندازه در جلب شرکت مردم، بویژه جوانان در امور فرهنگی موفقیت کسب می‌کنند.

مسجد و مشارکت فرهنگی. تعریف ساده مشارکت چنین است: «مشارکت، درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که حس آنان را برمی‌انگیزاند تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند».

همان گونه که از این تعریف برمی‌آید، در مشارکت عنصرهای مهم عبارتند از یاری دادن و مسئولیت. توجه به موضوع مشارکت ریشه در شکست برنامه‌های توصیه‌ای دارد که قبلاً از بالا دیکته می‌شدند. شکست‌های پی در پی این برنامه‌ها نشان داد که مردم در تمام امور همکاری و شرکت نمی‌توانند ورزند.

از این رو بی‌جهت نیست که توجه عمده نظریه‌پردازان در شرکت به برنامه‌های آبادانی بوده است؛ برنامه‌هایی مانند مشارکت روستائیان در ساختن و تعمیر راهها، پل‌سازی و مکتب‌سازی و ... اما مشارکت در عرصه‌های مختلف حیات اجتماعی قابل طرح و تحقیق است. مشارکت سیاسی همیشه به عنوان آرمانی والا مورد توجه بیشتر جوامع امروزی است. مشارکت سیاسی برای سهیم شدن همگانی

در درآمدها و سرانجام مشارکت فرهنگی.

لازم به یادآوری است که مشارکت وسیع مردم در فرهنگ خیلی مهم است. در برنامه توسعه یونسکو هم در این باره اشاره شده است: «مشارکت مردمی این است که نهاد انسانی توانایی این را داشته باشد که آزادانه به ایجاد کاری فرهنگی بپردازد و از منابع آن نیز سود برند و هدف این است مشارکت فعال در میان مردم ایجاد شود و آنها را قادر سازد تا به توسعه فرهنگی معاصر دست یابند». از این نوشته برمی آید که در مشارکت فرهنگی دو جنبه وجود دارد: نخست آفرینش و خلاقیت فرهنگی، یعنی اینکه شرایطی فراهم گردد که در آن افراد بتوانند آزادانه در فرهنگ و تمدن ابتکار به خرج دهند.

دوم آنکه تمام افراد جامعه بتوانند از منابع فرهنگی بهره گیرند و استفاده از این منابع در انحصار گروه یا دسته خاصی نباشد. منابع فرهنگی در معنای وسیع کلمه مجموع دارایی‌هایی قابل دسترس است که انجام فعالیت‌های فرهنگی را ممکن یا آسان می‌کند. فعالیت‌های فرهنگی، فعالیت‌هایی هستند که اعضای یک جامعه از طریق آن خودشان را می‌سازند، استعدادهای خود را توسعه و شخصیت خود را گسترش می‌دهند. روشن است که عملی گردیدن فعالیت مشارکتی به این معنا ریشه در ساختار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جامعه دارد. اگر شرایط زیست برای انسان‌ها به گونه‌ای باشد که به سختی از عهده تأمین معاش خود برآیند، با توجه به بحث فزاینده نیازها، توان و فرصتی برای پرداختن به موضوع‌های فرهنگی وجود نخواهد داشت. پس مشارکت فرهنگی پیوند نزدیک با مسایل اقتصادی و اجتماعی دارد. اگر جامعه‌ای فاقد ظرفیت‌های لازم برای بهره‌مندی تمام افراد باشد، روشن است که طلب مشارکت فرهنگی چه در عرصه خلاقیت و چه در عرصه بهره‌مندی

فرهنگی، موضوعی است که محلی از اعراب ندارد.

اما جایگاه مسجد در مشارکت فرهنگی کجاست؟ برای یافتن پاسخ این پرسش منطقی با مراجعت به سیاست فرهنگی کشور باید دید که مسجد در سیاستگذاری‌های فرهنگی چه نقشی دارد؟ در این اصول در بحث از اولویت‌ها و سیاست‌های کلی به امکانات فرهنگی توجه شده است یا نه؟ ما باید روی این بیشتر بیندیشیم.

چنین اندیشه بیانگر این موضوع می‌باشد که مساجد به عنوان مأمونی محسوب می‌شوند که می‌توان در آنها با فراهم آوردن امکانات فرهنگی در راستای موضوعات مورد نظر سیاست‌های فرهنگی کشور حرکت کرد. با این دید، مسجد مکانی است که افراد می‌توانند با مراجعه به آن از امکانات فرهنگی بهره‌ور گردند. اما تحقیق این موضوع در گرو توجه به امکانات و شرایطی است که می‌توان به طور خلاصه به شرح ذیل از آنها یاد نمود.

رسمی نبودن مسجد: باید توجه داشت که مسجد سازمان اداری و رسمی نیست و این نمی‌تواند با آن برخورد دیوان‌سالارانه داشت. عملی گردیدن هدف مشارکت فرهنگی از طریق مسجد با صدور بخشنامه‌های اداری و یکسان میسر نیست. مسجدها از دیرباز مکانی بودند که از سوی مردم و بیشتر به طور خودجوش بنابر انگیزه‌های معنوی بنیاد و اداره می‌شدند. بنابر این باید از برخورد اداری با آنها پرهیز کرد و اجازه داد که امام- خطیبان و خادمان مسجدها خود به ضرورت فعالیت‌های فرهنگی مسجد پی برند و در این راستا یاری و فعالیت نشان دهند.

محلی بودن مسجد: بیشتر مسجدها پیوند اساسی با ساختار و بافت محله‌ای دارند. محل در اینجا به معنی محله شهری است. با توجه به این ویژگی مشخص

می‌شود که مسجدها واحدهایی همانند و یکسان نیستند. برای نمونه خانه‌های فرهنگی محله که از سوی شهرداری در محله‌های مختلف ساخته می‌شوند، از نظر اداری تقریباً مانند یکدیگرند و از کارکنان اداری با خصوصیات تعریف‌شده و رسمی بهره می‌گیرند. اما مسجدهای مختلف شهر با یکدیگر تفاوت زیادی دارند و حتی در هر محله انواع مختلفی از مسجدها وجود دارد.

قومی بودن مساجد: مسجد پیوندی نزدیک با قومیت و نمازگزاران آن دارد. در سالهای اخیر از طرف شخصیت‌ها و مسئولان گوناگون، مساجد زیادی برای استفاده عموم احداث شد و یا جهت آبادی و مرمت برخی مساجد یاری شد، لیکن بیشتر از خویشان و تبار و آشنایان این افراد به اداره این مساجد گماشته شدند.

جذابیت‌ها و امکانات مساجد: عامل مهم دیگر توجه به جذابیت‌های مسجد است. شبهه‌ای نیست که توجه مشارکت فرهنگی متعلق به جوانان است و اینها کوشش بیشتری به زیبایی و جذابیت دارند. گاه یک خاطره، گلگشتی در صحرا، تصویر درختی برومند و جریان نهر یا جوی آبی همیشگی در ذهن انسان می‌ماند. هر سبزه و درخت و آب همان خاطره را در ذهن او جای می‌کند و شمیم عطری در کوچه‌باغ دل او می‌پیچد. اگر مسجد در ذهن جوان مثل آن خاطره سبز روشن و پرصفا و معطر باشد، مسلم است که فطرت خداجوی جوان، او را به سوی مسجد می‌کشاند. مسجد دیگر یک خانه معمولی در شهر و محله نیست، بلکه مرکز جذبی است که به اندیشه و زندگی جوان معنا می‌دهد. اگر مسجد توانست با فطرت الهی جوان نسبتی پیدا کند، جوان جذب مسجد می‌شود و مسجد پناهگاه او می‌گردد. جذابیت‌ها پیوندی نزدیک با امکانات مسجد دارد. روشن است که مسجد می‌تواند در مشارکت فرهنگی جای داشته باشد که امکانات و تجهیزات لازمی را برای این

کار داشته باشد. به این خاطر شاید مهمترین نیاز برای مسجد فضای کافی باشد که اجازه بنیاد کتابخانه و تالارهای فرهنگی را بدهد (۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲). تأمین هزینه‌های مالی برای فعالیت‌های فرهنگی نیز امری مهم است که در این زمینه باید به آن توجه داشت. باید راهکارهایی مانند کمک مالی دولت یا مشارکت مالی مردم برای تأمین خراجات فعالیت‌های فرهنگی را جستجو کرد.

توجه به ویژگی‌های مخاطبان: در مسئله عملی گردیدن مشارکت فرهنگی از طریق مسجد، ظرفیت‌ها و امکانات مسجد یک وجه از موضوع است و وجه دیگر توجه به ویژگی‌ها، ترجیحات و خواسته‌های افرادی است که می‌خواهند در فرهنگ مشارکت داشته باشند. از این رو ضرور است تا برنامه‌های فرهنگی مسجدها با توجه به شناخت مخاطبان تشکیل شود. برای نمونه مسئولان امور فرهنگی مسجدها باید اطلاع دقیقی از سن، جنس، وضعیت سواد و معیشت ساکنان محل خود داشته باشند، تا بتوانند با توجه به این ویژگی‌ها برنامه‌های مناسب را انتخاب کنند. همچنین لازم است تا «نیاز سنجش فرهنگی» در سطح پوشش هر مسجد فعال‌تر در امور فرهنگی انجام گیرد، تا مشخص شود که نیازها و ترجیحات فرهنگی مخاطبان چیست. اطلاعات فراهم‌شده امکاناتی مناسب را برای برنامه‌ریزان فرهنگی مسجدها فراهم می‌آورد، تا برنامه‌های خود را بر پایه‌ای استوار نهند. مسئولان فرهنگی مساجد باید منتظم با شعبه‌های فرهنگ ناحیه و شهر در ارتباط باشند، تا بتوانند از وضعیت و سیاست‌های فرهنگی کشور در جریان باشند و تا حد امکان بتوانند نکته‌های ضروری آن را عملاً پیاده سازند. در نزد مؤسسات آموزشی ساحة فرهنگ دوره‌های کوتاه‌مدت آموزش اساس‌های فرهنگ و فرهنگ‌شناسی راه‌اندازی گردد، تا مسئولین بتوانند به مسئله تنظیم ارزش‌های فرهنگی راه پیدا کنند. دوره‌های

مخصوص فرهنگ‌شناسی اسلامی در دانشکده‌های فرهنگ‌شناسی و کتابداری دانشکده دولتی هنر تاجیکستان و دیگر مراکز تحصیلات تخصصی این ساحه به راه گذاشته شود. فعالیت‌های مذهبی که به وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان تعلق دارد، باید در این رشته متخصصان هم از چنین فعالیت‌ها اطلاع داشته باشند. در فعالیت‌های فرهنگی مسجدها باید نهادهای دیگر جامعه نیز در همکاری با وزارت فرهنگ جمهوری فعالیت‌ها داشته باشند.

نتیجه‌گیری

در روزگار کنونی توجه به فرهنگ، بنیادی جهانی یافته است. تمام اندیشمندان بر این باورند که بدون مشارکت فرهنگی تعریف شده، ایجاد فضای آزادانه فرهنگی و بهره‌مندی از منابع فرهنگی و توسعه فرهنگی امکان‌پذیر نخواهد بود. روشن است در پیاده ساختن این هدف هر جامعه باید با توجه به ویژگی‌های خود راه مخصوصی را بیابد و طی کند. یکی از امکانات موجود جامعه ما در این راه مسجد است. مسجد جایگاه والایی در فرهنگ و زندگی مسلمانان دارد. نگاهی گذرا به تاریخ اسلام گواه شکوه و رونق مسجدها و انجام کارکردهای گوناگون آموزشی و فرهنگی از سوی آنهاست. عملی گردیدن مشارکت فرهنگی از طریق مسجدها از نگاه سیاست‌گذاران فرهنگی کشورمان دور نمانده و در این خصوص اقدامات رسمی هم دسترس است، اما در این میان باید به شرایطی توجه داشت. در ابتدا باید به ظرفیتها و ویژگی‌هایی مانند رسمی نبودن، محلی و مردمی بودن مسجد در کنار جذابیتها و امکانات آن فکر کرد. پس از آن موضوع شناخت مخاطب و ترجیحات فرهنگی اوست که باید در دستور کار مسئولان فعالیت‌های فرهنگی مسجدها و

وزارت فرهنگ کشورمان و ریاستهای مربوط به آن در شهر و ناحیه‌ها قرار گیرد. در عین حال نباید از پاره‌ظرفیت‌های موضوع مسجد و مشارکت فرهنگی غافل بود و مردم نیز باید شرایطی را در رفتن به مسجد رعایت کنند و در راستای فرهنگی خویش بیشتر بکوشند.

پیشنهادها:

- باید جایگاه مسجدها در نظام نوین وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان مشخص‌تر باشد؛
- ارتباط مسجدها با فعالیت‌های دیگر مؤسسه‌های مربوط هماهنگ گردد؛
- تأسیس کتابخانه در مسجدها امری ضروری در عصر ارتباطات می‌باشد؛
- در مسجدهایی که از نظر ساختمانی امکان دایر کردن چنین تدابیری با انجمن‌ها و سازمان‌های گوناگون فرهنگی را ندارند، وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان باید چاره‌جویی کند؛
- تأسیس مرکزهای فرهنگی و هنری در مسجدها نیز خیلی مفید می‌باشد و در زمینه فعالیت‌ها، مانند تأسیس کتاب‌فروشی‌ها، کتابخانه‌ها، دوره‌های آموزش کامپیوتر و زبان‌ها، خوشنویسی و عرضه فعالیت‌های هنری، مانند نمایشگاه نقاشی و خوشنویسی اقداماتی لازم را باید به عمل آورد؛

- وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان را ضرور است که برای هدایت و سازماندهی این فعالیتها در شهرها و ناحیهها اقدام نموده و در این راستا تدبیرهای ضروری اندیشد و عملی گرداند، زیرا این تقاضای روزگار است.

منابع:

۱. دولت‌اف م. ضرورت تنظیم مراسم‌های اسلامی // پیامنامه فرهنگ، ۲۰۰۳، شماره ۹، ص ۲۶-۴۳.
2. Джалилова, Дж. Социокультурная традиция ислама в контексте этнопедагогике (по материалам конкретно-социологических исследований// Под ред. Сулаймони С. -Душанбе: Ирфон, 2006. -128 с.
۳. قرآن مجید / ترجمه عبدالحمید آیتی. دوشنبه، ۲۰۰۳، ۵۰۴ ص.
۴. قانون جمهوری تاجیکستان «در باره دین و تشکیلات‌های دینی». دوشنبه، ۱۹۹۸، ۱۷ ص.
5. Романов И.Н. Религиозно-культурные традиции в современном информационном пространстве –М.: МГУКИ, 2007. -134 с.
6. Романов И.Н. Религия в системе культуры // Культурология: Новые подходы: Альманах-ежегодник.- М.: МГУКИ, 2000. –С. 159-174.
۷. سیف‌الله‌زاده ه. اسلام و جامعه // ملت. -۲۰۰۶. ۳ اوت.
۸. سلیمانی س. اسلام و فرهنگ // چشم‌انداز، ۲۰۰۱، ش ۹-۱۳.
9. Сулаймони, С. Ислам в контексте социально-культурной деятельности (Текст) // Чашмандоз. -2004, № 7-10. –С. 4-5.
10. Сулаймони, С. Исламские библиотеки в дужовной культуры народов Востока (Текст) // Книга в развитии культуры народов Востока: проблемы библиографирования рукописных книг: материалы международной коференции / Сост. и ред. Сулаймони С., Аминов О.; НИИ культуры и информации. –Душанбе, 2004. – С. 77-110.
11. Сулаймони, С. Читательские интересы духовенство (Текст) // Книга в развитии культуры народов Востока: проблемы библиографирования рукописных книг: материалы международной конференции / Сост. и ред. Сулаймони С., Аминов О.; НИИ культуры и информации. – Душанбе, 2004. – С. 111-117.
12. Сулаймони, С. О путях разработки модели социально-досуговых учреждений (Текст) // Модели социально-культурных учреждений: Материалы круглого стола, 13-14 окт. 2005 г. Худжанд; НИИ искусствознание; ТО ИООФС. – Худжанд, 2005. –С. 64-73.
13. Сулаймони, С. Социокультурный аспект исследования духовенства Таджикистана (Текст) // Цивилизационный фактор на Среднем Востоке: опыт исторического взаимодействия; Материалы Международной научной конференции, Душанбе, 30 марта 2006 г.; Российско-таджикский (Славянский) университет; Центр геополитических исследований. –Душанбе, 2007. –С. 140-166.
۱۴. برنامه دولتی رشد فرهنگ جمهوری تاجیکستان در دوره سالهای ۲۰۰۸-۲۰۱۵. دوشنبه، ۲۰۰۷.
۱۵. حسابات در باره فعالیت وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان در سال ۲۰۰۷ و سمت‌های منبعده پیشرفت آن در سال ۲۰۰۸. دوشنبه، ۲۰۰۸، ۵۳ ص.